

השחקן אלן אלדה מלמד מדענים להיות יותר אמפתיים

גם אנשים אינטליגנטיים עלולים להיבהל מהסברים מדעיים מפותלים. מטרת חייו של השחקן אלן אלדה היא ללמד מדענים להיות ברורים יותר על ידי פיתוח האמפתיה שלהם. בראיון הוא מספר כיצד מסייעות בכך שיטות משחק, איך השפיעה מחלת הנפש של אמו על כישורי ההזדהות שלו ומה הוא חושב על "מי-טו"

סמדר רייספלד 02.05.2018 13:02

לא היו לי תוכניות להיפגש עם אלן אלדה ולחלוק איתו חוויות על עיסוקנו המשותף. שישה פרסי אמי, שישה גלובוס הזהב ועוד עשרות מועמדויות והוקרות מסמנים אותו כאחד משחקני הקולנוע, התיאטרון והטלוויזיה המוערכים ביותר בארצות הברית, ואילו אני — כותבת בעיקר על מדע. כוכבו דרך בסדרת הטלוויזיה "מאש", שעסקה בעלילותיו של צוות בית חולים שדה בזמן מלחמת קוריאה. אלדה גילם בה את הדמות המרכזית — מנתח פלרטטן ואנטי מלחמתי — במשך 251 פרקים. מאז הופיע בעשרות סרטים (בהם חמישה בבימויו של וודי אלן) וסדרות טלוויזיה, אך הפיכתו לאייקון תרבות נובעת גם ממעורבותו בפעילויות התנדבות שונות ומתחום עניין אחר שלו, שבעטיו דרכינו מצטלבות: תקשורת המדע.

במשך 12 שנים הוא ריאיון מדענים בתוכנית הטלוויזיה "Scientific American Frontiers", אחת לכתב העת הנודע שמביא את בשורתו של המדע לקהל הרחב. 700 הראיונות שערך הצליחו להקסים, לבלבל, לתסכל ולהניע אותו להקים ב-2006 את "מרכז אלן אלדה לתקשורת המדע" באוניברסיטת סטוני ברוק בניו יורק, במטרה ללמד מדענים ורופאים לתקשר עם אנשים בצורה מעוררת ובהירה, כך שאפשר יהיה להבין ואולי אפילו להתאהב במה שהם אומרים. הוא עושה את זה על-ידי חיבור מרתק עם עולם המשחק שהוא בא ממנו, ולאחרונה הגיע לישראל להעביר סדנה למדענים צעירים מתחומי המדעים, הטכנולוגיה, ההנדסה והמתמטיקה. שזכו בתמיכת קרן צוקרמן שמעודדת מחקר משותף ישראלי-אמריקאי.

אמפתיה אפלה

אלדה כבר בן 82. קו הלסת המרובע, שהיה אחד מסימני ההיכר שלו, היטשטש מעט ובלוריתו פחות מתנפנפת, אך הוא זקוף וגמיש וחד ומצחיק. כשהוא נכנס לחדר בפקולטה לחינוך למדע וטכנולוגיה בטכניון הוא מציג את עצמו בפנים מאירות, וכשאני מציגה את עצמי הוא מקמט את מצחו. שמי הפרטי נשמע לו קצת משונה והוא שואל למקורותיו. אני מספרת לו על שיר השירים ועל שני פירושים אפשריים — פריחה או פירות ראשונים של הגפן — והוא עדיין לא מסופק, הוא שואל גם על הראיות לכל פירוש. זו אחת התכונות שמאפיינות אותו: הוא עולה על גדותיו מסקרנות. הוא שואל על העיתון שבו אני כותבת, ואני מספרת לו שבדרך כלל אני מראינת מדענים. "הו", הוא מבזיק אלי מבט שיש בו ניצוץ של אחווה, וזה עוד דבר שמאפיין אותו: הוא מתחבר בקלות. במחשבה לאחור, נראה כאילו השיחה קיפלה בתוכה את תמצית הדברים שהוא מדבר עליהם: התחברות ואמפתיה, סקרנות וקשב

שהלך והתפתח עד אותו רגע ייחודי ונדיר של קרבה, שבו הרגשתי שבאמת הצלחתי להבין עליו משהו עמוק.

בשנה שעברה פירסמת ספר שכותרתו, "אם הייתי מבין אותך, נראה לך שהיה לי מבט כזה על הפרצוף?" אתה כבר פחות אובד עצות בראיונות עם מדענים?

"כשפנו אלי עם ההצעה לראיין מדענים נורא התרגשתי. תמיד התעניינתי במדע וחשבתי שסוף־סוף אוכל לשהות בחברת מדענים, להסתובב אצלם במעבדה ולדבר איתם לא רק בזמן הצילומים, וכך באמת אלמד משהו. אבל אז התברר לי שאני לא ממש מצליח להבין אותם. אז יצאתי למסע, וכשגייסתי לעזרתי תובנות שרכשתי בלימודי המשחק, דברים החלו להשתנות. הצלחתי לתקשר עם מדענים, ואחר כך הבנתי שהתובנות האלה תקפות לגבי כל אינטראקציה בין שני אנשים".

והתובנה המרכזית שלך היא שתקשורת טובה מחייבת אמפתיה.

"אני מדבר על אמפתיה במובן של היכולת לשער מה עובר על הזולת. אנשים מבלבלים לפעמים בין אמפתיה לבין סימפתיה או חמלה. אם יש למישהו אמפתיה כלפיך, זה לא בהכרח אומר שיש לו רגשות חיוביים כלפיך. יש גם מה שאני מכנה 'אמפתיה אפלה' — כשמישהו יודע בדיוק מה מפעיל אותך ומשתמש בזה נגדך".

פוליטיקאים עושים את זה.

"הו כן, לעתים קרובות, וגם חוקרי משטרה, שמנצלים את היכולת הזאת כדי לגרום לנאשם להודות. אבל אם נקודת המוצא שלך חיובית ואת רוצה לתקשר עם מישהו — לא לשלוט בו, אלא לשתף איתו פעולה — אין לך דרך טובה יותר מאשר להשתמש באמפתיה. כשאני אומר 'אמפתיה', אני מתייחס גם לרגשות וגם למחשבות של הזולת — מה שמדענים מכנים 'תיאוריה של התודעה'".

ומדענים פחות עושים את זה.

"לעתים קרובות מדי הם לא עושים את זה. זה מתחיל בדברים קטנים כמו שימוש בז'רגון. כמו לכל קבוצת אנשים, גם למדענים יש עגה שהתפתחה במשך השנים כדי לחסוך זמן — וזה בסדר, כמובן, אבל זה יעיל רק אם שנינו באותו תחום מקצועי. אם לא, אין שום סיכוי שאבין אותך".

ואז יהיה לך מבט כזה על הפרצוף.

"של תסכול. אבל שימוש בעגה יכול להוביל לדברים הרבה יותר חמורים מתסכול או ניכור. למשל, כשחולה לא מצליח להבין מה הרופא אומר לו או כשמהנדס מנסה להתריע על ליקויים בבניין בפני מקבלי החלטות. במקרים כאלה, זה יכול להיות עניין של חיים ומוות. אצל מדענים זה פחות דרמטי, כמובן, אבל זה מרחיק ומבלבל אנשים".

יש מושגים שבעולם המדע יש להם משמעות אחת, ובשפה היומיומית — אחרת. למשל, המילה "תיאוריה".

"נכון. במדע הכוונה למודל שמקשר בין מספר גדול של עובדות ותופעות על-ידי הסבר פשוט שאפשר להעמיד למבחן ושיכול לחזות דברים. ביום-יום, לעומת זאת, 'תיאוריה' זו מילה נרדפת ל'דעה'".

לכן אנשים שמתנגדים לאבולוציה טוענים שאפילו מדענים אומרים שזו תיאוריה, כלומר "רק דעה".

"בדיוק. בבית המשפט אנשים רגילים לשמוע ששואלים את התובע מה התיאוריה שלו לגבי השתלשלות העניינים, כלומר מה נראה לו סביר שקרה. אבל במדע, 'סביר' זה לא מספיק. תיאוריה מדעית היא דבר מגובש מאוד. כך שבאופן כללי, כשאתה מנסה לתקשר עם מישהו, צריך שיהיה לך מושג די טוב מה קורה לו בראש כשהוא שומע את המילים שאתה אומר לו. בכתיבה זה יותר מסובך, כי כשאתה מדבר, אתה מסתכל על בן שיחך, ולפי הבעת הפנים שלו אתה יכול לשער לאיזה מצב נפשי אתה מכניס אותו כשאתה אומר משפט מסוים".

בכתיבה אתה משער או מנחש מה הקורא כבר יודע ומה לא, מה יעשה לו חלושס ומה יאטום אותו לגמרי. כי כשזה מגיע לנושאים מדעיים, גם קוראים אינטליגנטיים יכולים להיות פוסט-טראומטיים כשהם נתקלים במונחים כמו 'דטרמיננטה אנטיגנית' או 'צומח עשבוני'. גם אני רוצה הביתה כשאני שומעת מושגים כאלה.

"זזה לא רק השפה. באופן כללי, מדענים לא מבינים לפעמים, שיש ביניהם לבין הקהל פערי ידע גדולים ולכן אין סיכוי שהוא יבין מה הם אומרים".

לאלדה יש דרך יפה להדגים זאת. בהרצאה שנערכה בטכניון בערב שקדם לראיון הוא הזמין לבמה אשה מהקהל וביקש ממנה לתופף על שולחן את השיר שאת שמו הראה לה, ורק לה. אחרי שתופפה שאל אותה כמה אנשים מהקהל, להערכתה, יזהו את השיר על-פי התיפוף. המתנדבת העריכה שכ-80% יצליחו, אך כאשר פנה אלדה לקהל התברר שרק מעטים הצליחו לזהות. אלדה הצביע על הפער בין הביטחון של המתופפת, שהקהל יקלוט את השיר, לבין מה שקרה בפועל.

זו הדגמה מצוינת. והאתגר הוא לגשר על הפערים האלה.

"אחד המפגשים המכוננים עבורי היה כשריאיינתי מדענית שבנתה רובוט. ניהלנו שיחה מרתקת, ואז היא פנתה ממני אל המצלמה, הסתכלה אל העדשה והתחילה לדבר אליה. בן רגע הקול שלה השתנה והפך להיות נוקשה ודידקטי. אוצר המילים שלה השתנה! היא השתמשה בעגה מקצועית ולא יכולתי להבין מילה ממה שהיא אומרת. אז שאלתי אותה משהו, כדי לנסות להבין בכל זאת, וכשהיא הסתובבה אלי לענות ושוב יצרנו קשר עין, קרה דבר מדהים: בבת אחת היא נעשתה שוב רכה ואישית, ושוב הבנתי אותה. המשכנו בשיחה עד ששוב היא נזכרה במצלמה ופנתה אליה ושוב היא התחילה להרצות". אלדה פוער אלי עיניים משתאות. "והתנועה הזאת", הוא מלווה את דיבורו בתנועת גוף ממני אל מצלמה עלומה ובחזרה, "היממה אותי. השינוי שאירע מול עיני — קשר שהפך לניכור ובחזרה — היה שיעור מאלף".

כי כשיש אינטראקציה, כשנוצר קשר אישי, משהו חי קורה.

"בדיוק כך. הבנתי שכדי להבין, אני צריך להתחבר איתם".

באופן אישי, אם לא נוצר קשר עם המדען שאני מראיינת, אני מוצאת שקשה לי לכתוב את הכתבה.

"זה נכון. אני הגעתי לתובנה הזאת כשלמדתי משחק. בתור סטודנט מתחיל, הבמאים תמיד אמרו לנו שצריך 'להתקשר' עם השחקן שליידנו, אבל לא היה לי מושג למה הם מתכוונים. אולי להישען לעבר השחקן שמולך? ובכן, לא. 'להתקשר' זה להיות מודע למלוא הנוכחות של האחר, לא רק למילים שהוא אומר, אלא לטון הדיבור, לשפת הגוף ולהבעות הפנים, ולתת לכל זה להשפיע עליך. למעשה, הטון ושפת הגוף מגלים הרבה יותר מהמילים, ולכן כשחקן, כשאני קשוב ומכוון כך לשחקן השני, אני נכנס איתו לסוג של סינכרוניזציה. זה מצב שבו אני לא רק אומר את השורה שלי כי זה מה שכתוב לי בתסריט. אני מגיב לנוכחות של השחקן השני — למה שאני שומע ולמה שאני רואה — ואם אני קשוב באמת, אני מוצא את עצמי מוכרח להגיד בדיוק את השורה הזאת".

ואז נוצר דיאלוג אמיתי, לא מאלץ.

"זה קרה לי כשחקן וגם כמראיין. רק כשהתחלתי להקשיב למרואיינים שלי בפתיחות גמורה ובתום, כשלא הייתי מרוכז בשאלות שהכנתי מראש, נוצר דיאלוג אינטראקטיבי ופורה".

ומתי החלטת לשתף בתובנה הזאת גם מדענים?

"בשלב מסוים אמרתי לעצמי, למה שלא נלמד מדענים ורופאים להתקשר עם מי שעומד מולם — להתבונן בו, להקשיב לו, להתייחס אליו?"

בכלים של שחקן.

"כן, למשל על-ידי אימפרוביזציה. אני לא מתכוון לשליפות קומיות של פאנצ'ים בתגובה לקהל, אלא להתנסות ביצירת קשר. באימפרוביזציה אתה לומד להיפתח לחלוטין לאדם שמולך, לנסות לחוש את מצבו ברגע מסוים וכתוצאה מכך להגיב אליו באופן ספונטני. זה מה שמוביל — על הבמה ובחיים — לדיאלוג החופשי שמתפתח בלי שנדע לאן זה ילך. זו חוויה מפחידה, אבל גם מרגשת, תלוי בבן אדם ועד כמה הוא סקרן ולוקח סיכונים. בעיני, זה שיעור המשחק הכי חשוב שעשיתי".

למצוא את הסיפור

קצת מוזר לדמיין את עדה יונת עושה תרגילי אימפרוב, אבל אלדה אומר שזה עובד מצוין. הפעם הראשונה שהוא ניסה את הרעיון היתה כשהזדמן לאחת האוניברסיטאות וביקש מהמארחת שלו להזמין קבוצת סטודנטים להנדסה שתצטרף אליו לתרגיל. בתחילת המפגש, כל אחד מהם התבקש להציג היבט כלשהו בעבודתו בפני האחרים, והם עשו זאת בשתי הדקות שהוקצבו להם במידות שונות של חיוניות, "בין ערנות סבירה לנוקשות מאולצת", הוא כותב בספרו. את שלוש השעות הבאות העבירו הסטודנטים במשחקי אימפרוביזציה. באחד מהם הם התבקשו לבנות פסל מצורות תלת-ממדיות דמיוניות, שהיו לכאורה בחדר. הדרך היחידה "לראות" את הצורות היתה על ידי התבוננות מקרוב במשתתפים האחרים ובאופן שבו הם התייחסו לחלל. כאשר אחד המשתתפים יצר בליטה בפסל, השני היה חייב להכיר בה ולבנות על זה. וכך, לאט-לאט, תוך כדי צחקוק, קם בחדר מבנה דמיוני, תוצר הקשר שנבנה בין המשתתפים.

בתום המשחקים התבקשו הסטודנטים לדבר שוב במשך שתי דקות, והתוצאה, כותב אלדה, היתה מטלטלת. התברר שלכולם, לא משנה מה היתה נקודת ההתחלה שלהם, קרה משהו. הביישנים יצרו קשר עין, הבטוחים ויתרו על המצגת המפוארת שלהם וכולם הפסיקו להשתמש בעגה. אלדה סבור שהשינוי, שמאוד הפתיע אותו בזמנו וסימן לו את תחילת הדרך כמנטור בתקשורת המדע, לא נבע רק מהשהות יחד, אלא גם מהאימפרוביזציה שכיווננה את המשתתפים זה לזה.

מה עוד אתם מלמדים במרכז לתקשורת המדע?

"למשל, לזקק את המסר. מדענים מתעסקים כל כך הרבה שנים בנושא מסוים, עד שהם לא תמיד יודעים להבדיל בין עיקר לטפל. לפעמים הם מוסרים אינספור פרטים לא הכרחיים עד שקשה לראות את התמונה הכוללת. זה משעמם ומרתיע".

לכן, כשאני כותבת על מדע אני נשבעת להגיד את האמת ורק את האמת, אבל בשום אופן לא את כל האמת. קו דק עובר בין המחויבות לדיוק לבין טרחנות.

"זה כל כך נכון, וזה אחד הדברים שאנחנו מלמדים בסדנה: לא להפיל על השומע ערימה של עובדות ונתונים. ולספר סיפור. אולי יש לי חיבה מיוחדת לסיפורים, בגלל שאני בא מהתיאטרון, אבל סיפורים הם חלק מהביולוגיה שלנו. אחת המדעניות שדיברתי איתה הציגה לתינוקות תיאטרון בובות, שהיה מורכב מדמויות שהיו בסך הכל צורות גיאומטריות פשוטות עם שני כפתורים בתור עיניים. התינוקות צפו בעיגול אדום עם עיניים שניסה לטפס על הר, אבל כשכמעט הגיע לפסגה, משולש צהוב עם עיניים הדף אותו למטה. רק כאשר הופיע ריבוע כחול עם עיניים שעזר על ידי דחיפה מלמטה, העיגול הצליח להעפיל לפסגה. כשנתנו לתינוקות לבחור אחת מבין הצורות הגיאומטריות, רובם בחרו בריבוע הכחול. הם הבינו את הערך החיובי שלו בסיפור שהם בנו לעצמם ממה שהם ראו. סיפורים הם חלק מלהיות אנושי, ועם זאת מדהים כמה מדענים לא מבינים את הסיפור שיש להם לספר".

נדמה לי, אני אומרת, שאחת הסיבות לכך היא הפער בין העשייה המדעית לבין מעשה הסיפור. בסיום הדוקטורט נסעתי לכנס להרצות על המחקר שעשיתי, וסיפרתי על שלל הניסויים, הממצאים וההתפתחויות. תוצאה רדפה תוצאה, דבר השתלשל מדבר עד לסוף הטוב, והקהל מחא כפיים.

מזכרתי אז בבדיחה על ממזר השתקניות שבו מותר רק יום אחד בשנה ורק לאחת הנזירות, לומר משפט אחד. הגיע היום, הכינו ארוחה חגיגית, ואם הממזר נתנה את רשות הדיבור לאחת הנזירות. היא אמרה: "האוכל נורא מלוח!" הנזירות חזרו לחייהן השותקים, וכעבור שנה שוב התכנסו לאירוע. הפעם נתנה אם הממזר את רשות הדיבור לנזירה אחרת, וזו אמרה: "אין בכלל מלח באוכל". ושוב עברה שנה, ושוב הארוחה החגיגית, ואז לקחה אם הממזר את רשות הדיבור לעצמה ואמרה בכעס: "נמאס לי מהוויכוח הטיפשי הזה!"

אלדה פורץ בצחוק מתגלגל, וכשהוא עושה זאת עיניו הבהירות מצטמצמות לכדי סדק ומפנות את הבמה לחיוך שנפרש מאוזן לאוזן. "והנמשל?" הוא שואל. באופן כמעט לא מטאפורי, אני עונה, אפשר לומר שכל משפט שסופר בהרצאה היה תוצאה של שנה שלמה של עבודה — קשה ולא חגיגית — שנעשתה בשתיקה. ניסויים ותצפיות שרובם עקרים או מתעתעים ואין להם מקום בהרצאה מדעית. רק מיעוטם מצליח ונכנס לסיפור הסופי, הקצר, שנשמע בהרצאה קולח כל כך. וכשחשבתי כך, הבנתי שבעצם את הסיפור אני אוהבת ושאיני מעדיפה לכתוב אותו יותר מאשר לבצע את מה שמוביל אליו. "זה מעניין", הוא אומר, "כי בעצם אין גילוי מדעי שאין לו סיפור. הרי כל גילוי הוא דרמה — בעיה, קונפליקט, מכשולים ופתרון — וזה מה שאנחנו מנסים ללמד מדענים, למצוא את הסיפור בתוך העובדות והנתונים היבשים".

מדע לא פופולרי

כנער אלדה דווקא התעניין ברוחניות ובטלפתיה וקרא על כך עשרות ספרים. באחד מהם, שנאמר עליו שהוכתב על ידי אדם שמת 200 שנה קודם לכן, נכתב שכל חומר ביקום בנוי משלושה מרכיבים. "שאל כל פיזיקאי, והוא יגיד לך", נכתב שם. אז אלדה הלך לשכן פיזיקאי שגר בקצה הרחוב ודפק לו על הדלת. הפיזיקאי לא שמע, כמובן, על דבר כזה, ואלדה פנה למקור מידע אחר: כתב העת "סיינטיפיק אמריקן". "לא היה לי מושג מה כתוב שם", סיפר פעם אלדה בראיון, "אבל לאט-לאט, על ידי השוואת מאמר אחד לאחר, התחלתי להבין משהו". הוא לא מצא תימוכין לטענה הספיריטואלית שחיפש, אך נחשף לעולם חדש שהקסים אותו, לצורת מחשבה שמתבססת על ראיות ותצפיות ולא על הגיגים. חיפש אתונות ומצא מלוכה והפך לחובב גדול של המדע.

לקחת על עצמך משימה נעלה, אבל אולי לא לכל מדען יש רצון להסביר את עצמו לקהל הרחב, וצריך להודות גם שלא כל אחד יכול לעשות את זה?

"להסביר מדע לאנשים שאינם מדענים זה כל כך חשוב, הייתי אומר גורלי. בארצות הברית המדע מאבד את מעמדו, ואם רוצים שיהיה לו המשך ומימון, מקבלי החלטות צריכים להבין מה מדענים אומרים להם. במפגשים כאלה, המדענים שיושבים בצד אחד של השולחן מסבירים בשביל מה הם צריכים את הכסף, וקובעי המדיניות בצד האחר מעבירים זה לזה פתקים: 'יש לך מושג מה הבחור הזה אומר שם?' 'שום מושג'. בנוסף, חשוב שהציבור יבין שמדע הוא לא רק 'חוות דעת נוספת' על היקום, אלא דרך ריגורוזית להבין את המציאות ובסיס לקבלת החלטות מושכלות. מפגש עם המדע הוא לא תמיד פשוט, ויש גם חשדנות בציבור וחשש למניפולציות ולקונספירציות של 'הממסד'. זה רק אומר שצריך לעשות עבודה טובה יותר בתקשורת של המדע.

"בעבר מדענים חששו להיתפס כלא רציניים אם ישתפו פעולה עם פופולריזציה של המדע. יש אפילו מונח, 'אפקט סגאן', על שם האסטרונום המהולל, שעשה בשנות ה-80 סדרת טלוויזיה פופולרית בשם 'קוסמוס', וגונה על ידי חלק מעמיתיו שאמרו שהוא לא רציני. היום יש דינמיקה אחרת, ויש הערכה גדולה למי שיכול לעשות פופולריזציה של המדע ולהציג אותו בבהירות".

יכול להיות שלהיות בהיר זה גם תפיסה תרבותית? נדמה לי שבארה"ב ובבריטניה כתיבה עיונית בהירה ופשוטה נחשבת להישג נעלה, אבל בצרפת – הרבה פחות. שם יש הערכה לפתלתלות, לסיבוכיות גבוהה ואפילו לעמימות.

"ובישראל?"

קשה לומר, אבל פעם ביקשו ממני כתבה לכתב עת שהתיימר להיות מאוד אינטלקטואלי, וכשהגשתי אותה העורך אמר שהיא כתובה בפשטות רבה מידי, והקוראים עלולים לחשוב שזה שטחי...

"הו!" אלדה נבהל. "תתרחקי מאנשים כאלה. לכתוב פשוט זה כל כך לא פשוט, ולצערי גם באמריקה יש אנשים שלא מבינים את זה. חבר שלי, זוכה פרס נובל, פרופ' אריק קנדל שכתב כמה ספרים נפלאים ובהירים של מדע פופולרי, סיפר לי שכאשר למד בקולג' היה צריך לתת הרצאה ועשה חזרות בפני השותף שלו לחדר. השותף אמר לו: 'אין מצב שאתה מדבר ככה, זה יותר מידי ברור. אנשים יחשבו שאתה לא יודע כלום'.... אנשים עם ביטחון עצמי יכולים להרשות לעצמם להיות בהירים".

אתה מדבר על אמפתיה הדדית כבסיס לראיון פורה עם מדען ואני מסכימה, אבל נראה לי שכאשר מדברים עם מדען – וגם עם רופא – יש מקום גם לביקורת ולחשדנות בריאה. קרה לך פעם שמדען שיקר לך, הגזים, העלים מידע?

אלדה מספר לי על ראיון שערך, אך מבקש שאטשטש את הפרטים כדי לא להביך את המדען. "הוא נודע כמי שאילף חיה לעשות פעולות בחשבון, ואני אמרתי למפיק שזה לא נראה לי רציני. לא חשבתי שהמדען מרמה, אבל שיערתי שמדובר באפקט הנס (HANS) החכם". הנס היה סוס, שבעליו הציג אותו בפני הקהל כמי שיודע חשבון. האישה היה מציג לו תרגיל בחשבון, והסוס היה רוקע ברגליו מספר רגיעות שהתאים לתוצאה המבוקשת. הקהל יצא מגדרו, אלא שמאוחר יותר התברר שהסוס לא באמת היה גאון מתמטי, אלא קשוב מאוד לבעליו ולקהל, וידע להפסיק לרקוע כשזיהה שהם בשיא המתח, רגע לפני שעמדו למחוא לו כף בהתקרבו לתשובה הנכונה. "בזמן שצילמנו את הראיון", מספר אלדה, "הגעתי לכיתה של בתי בת השמונה כדי להרצות והבאתי לילדים את הסרטון של הראיון. הקרנתי אותו בהילוך אטי ושאלתי אותם אם הם מבחינים במשהו. הם הבחינו! שבריר שנייה לפני התשובה של בעל החיים, היתה מין תזוזה קטנטנה של המדען. אני לא חושב שהמדען עשה את זה במודע, אבל זה היה שם".

התעמתת איתו?

"אני כבר לא זוכר. מכל מקום, רמאויות – אני מתכוון להטעיות שנעשות בזדון – הן די נדירות במדע בגלל המתודה המדעית הנוקשה, שמחייבת ביקורת עמיתים – בחינה קפדנית של כל מאמר לפני שהוא מתפרסם – וגם דרישה להיות מסוגל לחזור על התוצאות".

מהפכה מבורכת

כדי לממן את פעילות המרכז שלו ללימוד מדענים לתקשר דרך אמפתיה אלדה הקים חברה שמציעה אימון לאנשי עסקים, מנהלים וגם מוזיקאים. לדבריו, למרות פניות רבות הוא לא מאמן פוליטיקאים, "זה עושה אותי עצבני", הוא מחייך ומוסיף שבאופן כללי, אפשר ונכון לאמן כל אחד. "למעשה, אני לא יכול לחשוב על אינטראקציה אנושית אחת שלא דורשת אמפתיה: זוגות, הורים וילדים, רופאים ומטופלים, אפילו שופטים ונאשמים".

עשו פעם מחקר, שבו בדקו עד כמה אנשים ממקצועות שונים יודעים להבחין אם האדם שמולם משקר, בהתבסס על התבוננות בשפת הגוף ובהבעות הפנים שלו. בתחתית הרשימה היו שופטים.

"זה מכיוון שכל תהליך המשפט בכלל לא מערב אמפתיה. זה יותר תחרות מי יספר סיפור טוב יותר, בלי קשר למציאות".

בוא נדבר קצת על אמפתיה בין נשים לגברים. אתה מגדיר את עצמך כפמיניסט, מה זה אומר?
 "זה אומר שבווער בי רצון שיהיה שוויון בין נשים לגברים. שיעריכו את תרומתן של הנשים, שלא יעצרו אותן, שלא יצפו מהן לעשות הכל בבית. גם אם האשה לא מנקה ומבשלת, בדרך כלל היא מתפקדת כסוג של מזכירה. אשה לא צריכה להיחשב רק כמשכורת שנייה בבית. את יודעת שעד לא מזמן אשה בלואיזינה לא יכלה להיות בעלת רכוש, אלא אם כן הופיע גם שם של גבר על שטר הקנייה?"
ומאבק ה"מי-טו", אפשר לומר שזו התקוממות שבאה כתגובה לנשים של התנהגות גסה שנובעת מהיעדר אמפתיה לנשים.

"ממש כך. אם מדברים על אמפתיה, אני מציע לכל גבר להשתמש בה ולדמיין איך מרגישה אשה שהולכת לבד ברחוב בלילה. היא צריכה להישמר ולהסתכל מסביב כל הזמן, כי היא באמת בסכנה. גבר מרגיש כך רק לעתים רחוקות. לאורך כל ההיסטוריה נשים היו צריכות להשלים עם הטרדות כעובדת חיים. אם גבר שאשה יוצאת איתו התנהג לא יפה, זו היתה אחריות שלה. כך שאני שמח שהדברים משתנים עכשיו, זה כוח תרבותי שפורץ החוצה".

זה התחיל עם במאים ושחקנים, אנשים מתעשיית הבידור, חברים שלך אולי. איך אתה מתמודד עם זה?

"עד כה לא יצא לי לפגוש אף אחד מהם באופן אישי, מאז שהשערוריות התפרסמו, אבל כששמעתי את הדברים הופתעתי מאוד לגבי האנשים שהכרתי. זה נראה לי כל כך ביזארי, ההתנהגויות האלה. יחד עם זה, אני מניח שאם אתה רגיל להיות תמיד כשידך על העליונה, אז אולי זו לא כזאת עליית מדרגה לבקש ממישהי להסתכל עליך כשאתה עושה את זה", אומר אלדה ורומז כנראה ללואי סיקי, שביים אותו לאחרונה בסדרת הרשת "הוראס ופיט".

הוא נעשה מהורהר וקולו מתרכך. השיחה, שהיתה עד כה משעשעת וקצבית, מאטה מעט ופוחתת רווחים. "כשמדובר באנשים מפורסמים, כולם מתעניינים ורוצים לקרוא, אבל זה לא קורה רק אצלם. לאחרונה הבנתי, שנשים שעובדות בתעשייה ובחקלאות מוטרדות באופן קשה ובקביעות, כך שחשוב שהמאבק יגיע לכל מקום טוב שמעכשיו כל אשה תוכל להתלונן".

ייתכן שמחווות תמימות מתפרשות ברוח הזמן כזדוניות?

"דיברנו על תקשורת, אז גם יחסים בין גברים לנשים הם עניין של תקשורת. אני יכול להגיד לך שאת לובשת ז'קט יפה, וזה יהיה נחמד ומתאים, ואני יכול להגיד לך אותו הדבר בדיוק בטון ובמבט שמתכוון לזה שאני רוצה להוריד לך אותו".

ואת הטון והמבט אי אפשר להביא לבית המשפט.

"בדיוק, והרי סיכמנו שבתקשורת הם חשובים יותר מהמילים. במשך כל כך הרבה זמן, חייהן של כל כך הרבה נשים נהרסו, לפעמים בגלל אירוע שלקח רק דקה או שתיים. אנחנו בעיצומה של מהפכה בלתי נמנעת, ולא הייתי רוצה שהיא תיעצר. אנחנו הופכים את האדמה, ועכשיו רואים את התולעים".
 אני מסתכלת על אלדה. מעבר למילים הנחרצות ולטון הדיבור הענייני, נדמה לי שאני רואה איזה נצנוץ בעיניים, ואולי העפעוף נעשה קצת יותר מהיר. משהו קורה, ופתאום אני מרגישה אליו קירבה יתרה, כאילו הצצתי למשהו עמוק, שאני עדיין לא מבינה מהו. ומשהו דוחק בי לשאול: "מאיפה יש לך יכולת כה עמוקה לאמפתיה?" "הו", הוא עונה. "אני מתאמן בזה, כל יום". "באמת?" "זה מפתיע אותי." "כל הזמן. אפילו בזמן שיחה או ראיון אני בודק את עצמי, האם אני מרוכז בשיחה? מדי פעם אני שואל את עצמי אם שמתי לב לצבע העיניים שלו או לפרטים אחרים. אם לא מתאמנים זה עלול להתפוגג".

אני קצת מבולבלת. הוא מתייחס ליכולת האמפתיה כאל סגנון נרכש שבא עם הוראות תחזוקה, "אבל נראה כאילו זה טבוע בך באופן עמוק מאוד. כאילו באת עם זה 'מהבית'", אני אומרת. "זה נכון, אמא שלי היתה פסיכוטית והיתה לה סכיזופרניה", הוא מגלה. "לפעמים היו לה מחשבות פרנואידיות, ואז הייתי צריך להבחין מה אמיתי ומה רק נמצא בראש שלה. זה לא היה תמיד פשוט".

אני נזכרת בספר "הדרמה של הילד המחונן" של אליס מילר, שעוסק בילדים רגישים, שקולטים שכדי לזכות באהבתם של הוריהם הם צריכים להתכוון ולהתאים את עצמם אליהם לחלוטין. מילר מתארת את הילדים האלה כמו חמניות שעוקבות אחרי השמש, אני אומרת, וזה קצת מזכיר את הסינכרוניזציה שאתה מדבר עליה, שמתרחשת כאשר שחקן נעשה קשוב ומכוון מאוד לשחקן שלצדו.

"זה עניין הישרדותי", אומר אלדה ועוצר כדי ללגום מעט מים, ואחר כך מוסיף: "אבל שימושי ככל שיהיה, זה מתפוגג אם אתה לא מתרגל את זה. הרי כל כך נוח להיות מנותק. כשאתה אמפתי למישהו ומוכן להיות מסונכרן איתו, אתה נעשה פגיע מאוד. אתה מאפשר למישהו לקחת בך חלק. זו יכולה להיות אינטימיות נהדרת, אבל זה יכול להיות גם מסוכן. דיברתי פעם עם פרופ' הלן ריס, שעוסקת באמפתיה, והיא טענה שאנחנו מאבדים את האמפתיה כשאנחנו בסכנה. תחת לחץ או איום, אנחנו נכנסים למצב של 'הילחם או ברח', וזה הרי מצב שלא מאפשר אמפתיה". אני מדמיינת את אלדה הקטן עומד מול אימו, מנסה לגייס את האמפתיה הדרושה, ואולי לא תמיד מצליח.

לרוע המזל, מספיק שיש תחושה של סכנה, כדי שהאמפתיה תתפוגג. זה קורה פה, למשל, בין יהודים לערבים.

"בוודאי, אם אתה מרגיש מאוים ורואה בשני סכנה, כמעט מובן מאליו שתחשוש להתחבר אליו, להיפתח ולהכיר במצוקות שלו. הוא הרי עלול לנצל את זה. זה קורה גם בין קבוצות אחרות בישראל?" אלדה מתעניין.

כן, יש כיום עוינות שהולכת ומחריפה בין ימין ושמאל, דתיים וחילונים. חשד הדדי משולל כל אמפתיה.

"גם אצלנו זה כך. אם את בארוחה עם תומכי טראמפ, למשל, השיחה הופכת להיות כמעט בלתי אפשרית. אנשים לא קשובים זה לזה ומחליטים שאם הם יודעים עליך דבר אחד, הם יודעים הכל. יש תוקפנות ותחושה של סכנה, והאמפתיה נעלמת. זה נכון גם לגבי רופאים, שעובדים תחת לחץ ומתמודדים כל יום עם מצוקות ושוטרים שנקלעים לזירות של סכסוך וצריכים להתערב — קשה מאוד אז לשמור על אמפתיה. לכן, אני חושב שלא חשוב עם כמה אמפתיה בן אדם מתחיל, אם הוא לא מתרגל אותה הוא עלול לאבד את זה. אני לא רוצה לאבד את זה".